

Rajnai Richárd¹ – Szijártó Zsolt²¹ PTE-BTK Nyelv és Kommunikáció Doktori Program² PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

A kiskorúak online kitettséget mérő kérdőív alkalmazása – a nevelőszülős családok körében végzett adatfelvétel módszertani tapasztalatai

A tanulmány két kutatás eredményeit hasonlítja össze, amelyek a fiatalok online kockázati kitettséggel foglalkoznak. A kutatások a Digitális Jólét Nonprofit Kft. megbízásából készültek azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak Magyarország Digitális Gyermekevédelmi Stratégiájának (DGYS) továbbfejlesztéséhez. A két kutatás módszertana azonos volt, s mindkét esetben Baranya megyében történt az adatfelvétel. Ugyanakkor a megkérdezettek köre jelentősen különbözött. Az első esetben az volt a cél, hogy egy széleskörű áttekintést kapjunk arról, hogy a különböző társadalmi helyzetű csoportoknál milyen eltérések figyelhetők meg a médiahasználati szokások tekintetében. A másik esetben egyetlen célcsoport állt a kutatás középpontjában, a nevelőszülők és a velük élő fiatalok online médiagyakorlatai. Jelen tanulmány ez utóbbi kutatás eredményeit mutatja be részletesen.

Bevezetés

A jelen tanulmányban két, egymáshoz szorosan kapcsolódó kutatás elméleti-módszertani hátterét mutatjuk be. A kutatások mindegyike a Digitális Jólét Nonprofit Kft. megbízásából készült, mégpedig azzal a céllal, hogy hozzájáruljon Magyarország Digitális Gyermekevédelmi Stratégiájának (DGYS) továbbfejlesztéséhez.¹ A kiskorúak online kockázati kitettsége nem vizsgálható anélkül, hogy felvázolnánk e korosztályi csoport médiahasználatának – s különösen a digitális médiavilágban zajló médiagyakorlatainak – rendszerét. Ehhez kívántak a jelen tanulmányban röviden bemutatott kutatások hozzájárulni, mégpedig két aspektusból: egyrészt módszertanilag, meghatározva azokat a kutatás során felhasznált kvalitatív és kvantitatív eszközöket, amelyek segítségével mérhetővé válik a fiatalok online médiahasználatára. E módszertan segítségével másrészt sor kerülhetett a konkrét adatfelvételre, az adatok kiértékelésére, értékelésére is.

Közös volt a két kutatásban, hogy körülbelül egyéves különbséggel, de ugyanazt a módszertant használva, ugyanazon kutatásetikai elveket figyelembe véve bonyolította le az adatfelvételt. Az alkalmazott módszertan kevert volt, egyszerre – tudatosan egymásra

építve – alkalmazott fókuszcsoporthoz vizsgálatot, kérdőíves lekérdezést és részt vevő megfigyelést. A kutatássorozat középpontjában egy kifejezetten fiatalok online médiahasználatának mérésére kifejlesztett nemzetközileg sztandardizált kérdőív (*Global Kids Online*) speciálisan a magyar viszonyokra adaptált változata állt. A kérdőív véglegesítését ugyanakkor megelőzte egy többkörös fókuszcsoporthoz lekérdezés, amelynek célja e módszertani eszköz pontosítása, felfrissítése, a jelenlegi mediális viszonyokhoz történő illesztése volt. A kérdőívhez kapcsolódott egy rövid kutatói beszámoló, amely a részt vevő megfigyelés módszerét használva ismertette az adatfelvétel körülményeit.

A két kutatás – a módszertani azonosság és az azonos földrajzi helyszín (mindkét esetben Baranya megyében történt az adatfelvétel) mellett – eltéréseket is mutatott abban, hogy a megkérdezettek köre jelentősen különbözött. Amíg az egyik esetben a cél az volt, hogy egy lehetőleg széleskörű áttekintést kapjunk arról, hogy a különböző társadalmi helyzetű csoportoknál milyen eltérések figyelhetők meg a médiahasználati szokások tekintetében, a másik esetben egyetlen célcsoport állt a kutatás középpontjában, a nevelőszülők és a velük élő fiatalok online médiagyakorlatai.

Az első kutatás

Az *Internethasználati kockázatok (Bullying és szexuális visszaélések online)* című kérdőív a *Gyermekek a globális online térben (Global Kids Online)* című kutatás alapelveit felhasználva készült két változatban, egyrészt a gyermek, másrészt az egyik szülő számára. A kérdőíveket személyes lekérdezés formájában töltötték ki a 2020. október közepe és 2020. november közepe közötti bő egy hónapban, összesen 10 családnál, 21 személynél, Baranya megyében. A kérdőívek kitöltése mindenhol azonos módszertant követve történt. Két (egy alkalommal 3) kérdezőbiztos kereste fel az előzetes szempontrendszer alapján² kiválasztott családokat, akiknél egyazon időben, külön terekben történt a kérdőívek lekérdezése, a kutatók személyes irányításával és részvételével. A kérdezőbiztosok a PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének mesterszakos hallgatói voltak,³ akik egy kutatószeminárium keretei között (Rajnai Richárd és Szijártó Zsolt irányításával) részt vettek a kutatás előkészítésében, a kérdőív összeállításában, a lekérdezésben, az anyagok rögzítésében és az előzetes eredmények értelmezésében is.

A második kutatás

A gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok digitális gyermekvédelmi profilizását célzó, több innovatív módszert párhuzamosan felhasználó akciókutatásban a PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszéke a nevelőcsaládoknál élő fiatalok és a nevelőszülők kérdőíves lekérdezésében vett részt 2021. szeptemberétől 2021. november végéig.⁴ A kutatásban – a lakóotthon mellett – a gyermekvédelmi rendszer másik pillérére jelentő nevelőszülői hálózat került a vizsgálat középpontjába: olyan családok, ahol főállású nevelőszülők gondoskodnak 2-3 (gyakran még több) gyerek neveléséről. Összesen 6 nevelőcsalád felkeresését tartalmazta az eredeti tervzet, de előre nem látható helyzetek (betegségek, haláleset, járvány) miatt összesen 4 nevelőcsaládnál 4 felnőtten és 7 gyermekkel sikerült találkozni, az ő közreműködésükkel történt az adatfelvétel. Egy lekérdezésre – szervezési okok miatt – a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató pécsi irodájában került sor, a többi adatfelvétel otthoni környezetben zajlott. A kutatók külön terekben, egyidőben tették fel a kérdőívben található kérdéseket a nevelőszülőknek és a gyerekeknek. Mindegyik lekérdezéshez az adatfelvétel egyoldalú beszámolót készített, amely részletesen bemutatta az interjú körülményeit.

A téma kutatástörténete

A kutatás sok szálon kapcsolódott a fiatalok internethasználatának kockázatait hoszszú évek óta vizsgáló, átfogó nemzetközi kutatássorozathoz, az *EU Kids Online*-hoz, illetőleg az ennek tapasztalatait globális szintre kiterjesztő *Global Kids Online* (GKO) vizsgálatokhoz. Noha a kutatás fő témája az online zaklatás volt, ezen belül nagyobb hangsúlyt fektetve az eddig kevésbé kutatott olyan területekre, mint a szexing (szexuális jellegű képek küldése, megosztása a neten), ugyanakkor átfogóbb képet kívánt nyújtani a mindennapi élet keretei között zajló médiafogyasztásról.

A fiatalok médiafogyasztásának tematizálása, a szisztematikus, összehasonlító jellegű kutatások elindítása a médiatudomány területén leginkább Sonia Livingstone nevéhez kapcsolódik. A londoni médiakutató tudományos szocializációja és kutatói tevékenysége két nagyobb területhez kapcsolódik: főként a szociálpszichológia által kidolgozott kutatási módszertan iránt érdeklődik, ezeket tovább is fejlesztette, elméletileg pedig a médiakutatás, ezen belül pedig a média fogyasztóinak, a közönségnek, a felhasználóknak a vizsgálata foglalkoztatta. Az ekkor kialakított elméleti kereteket (az „aktív felhasználó” koncepciója, a társadalomkritikai pozíció) és alapvető módszertani innovációit (a fókusz-csoportos kutatás megújítását, a kvantitatív és kvalitatív megközelítések összekapcsolását) a fiatalok médiahasználatának vizsgálatok is alkalmazta.

Livingstone-t a médiatudományon belül valamifajta kiegyensúlyozó-szisztematizáló attitűd jellemzi: módszertanilag is törekszik a (látszólag) ellentétes társadalomkutatói pozíciók – a kvantitatív és a kvalitatív médiakutatás – összekapcsolására (Livingstone, 2002). A két kutatási tradíció ugyanis ellentétes ismeretelméleti-metodológiai elvek mentén építette fel saját kutatási gyakorlatát. Így a médiatechnológiák, médiatartalmak térbeli-társadalmi diffúziójára koncentráló megközelítés általában kvantitatív módszereket (kérdőívek, műszeres mérés, stb.) használt, miközben a befogadás és a használat situációira vonatkozó irányzat képviselői főként kvalitatív metodológiák mentén vizsgáldtak. Ennek során előszeretettel fordultak a médiaetnográfia eszköztárához, alkalmazták a részt vevő megfigyelés, a hosszabb időtartalmakat felölelő terepmunka adatfelvételi technikáit, illetőleg mélyinterjúkra is támaszkodtak. Livingstone korai tanulmányai is – amelyek a televízió hatását, befogadását vizsgálták – főként ez utóbbi módszertant használták, ugyanakkor életművében a kilencvenes évek végétől egyre fontosabb szerepet játszik a reprezentatív kvantitatív közönségkutatás bevett módszereinek (hipotézis-alkotás, klaszteranalízis) felhasználása. Szándékai szerint ezen az úton felépíthető egy olyan „háttér-adatbázis”, amellyel elkerülhetők volnának a médiaetnográfiai kutatásokkal kapcsolatban gyakran megfogalmazott vádak: az impresszionisztikusság, az individuális esetekre való koncentráció, ellenállás az általánosításokkal szemben.

A Livingstone által képviselt médiakutatás a befogadók és a használók szociokulturális környezetére figyelve írja le és értelmezi a technológia és a médiatartalom „elsajátításának” különböző eseteit (Livingstone, 2002). Saját pozícióját – a fiatalok médiahasználatának konkrét vizsgálatok – *child-centered-approach*nak (gyermekközpontú megközelítésnek) nevezi. Eszerint a médiahasználat vizsgálatok a fiatalok egész életvilágát át kell fogni, a médiahasználat különböző kontextusait (az otthon mellett az iskolában, a kortárs csoportban, a közvetlen társadalmi környezetben zajló médiafogyasztást) egyaránt be kell mutatni (Livingstone és Bovill, 2001). Ugyanakkor Livingstone a kutatás során fontosnak tartja a médiumok technológiai adottságait, struktúráját, diffúzióját vizsgáló ún. *media-centered approach* (médiaközpontú megközelítések) alkalmazását is. E megközelítés előnyei közé tartozik, hogy képes differenciált méréseket, eredményeket felmutatni az egyes médiumtechnológiák, médiumsPECIFIKUS tartalmak elterjedéséről, jelenlétéről. A szerző szerint érdemes e két perspektívát egyszerre, egymásra

vonakoztatva alkalmazni, mert így végigkövethető az új médiumok diffúziójának útja a kommerciális, nyilvános térben való megjelenéstől egészen az otthoni közegben megfigyelhető médiahasználatig (Livingstone és Tsai, 2006). A különböző kontextusokban zajló médiahasználat kutatása során mindvégig az a kérdés áll középpontban, milyen hatást fejtenek ki az új médiumok közvetlenül a fiatalokra, milyen új használati módok, szabályrendszerek jönnek létre velük kapcsolatban.

Az ifjúságkutatás

Livingstone kezdeményező szerepe játszott a kilencvenes évek közepén megvalósított első nagy nemzetközi összehasonlító ifjúságkutatásokban. Így az ő nevéhez kapcsolódik az 1995–1999 között lebonyolított *Young People New Media* (YPNM-Study) (Livingstone 2002), melyben több mint ezer 6 és 17 év közötti fiatal és csaknem ugyanennyi szülőt vizsgáltak az otthoni médiahasználat helyeiről, időbeli kiterjedéséről, szociális kontextusáról, belső szabályairól. Ennek folytatásaként az ezredfordulón létrejött egy 12 országra kiterjedő *Children and their changing media environment. A European comparative study* elnevezésű projekt (Livingstone és Bovill, 2001).

Az ezredforduló után, 2003 és 2005 között lezajlott, *UK Children Go Online* elnevezésű új vizsgálat már kifejezetten az internet és a digitális médiumok elterjedésére reflektált (Livingstone és Bober, 2003). Az adatközlők körét némileg kiterjesztették, több mint 1500 gyereket kérdeztek meg, 9 és 19 év közöttieket, és közel ezer szülőt, kifejezetten az internet-hozzáférésről, az internet használatának szabályairól, illetőleg arról, milyen szerepet játszik ez az új mediális infrastruktúra a mindennapi életükben.

Ez utóbbi folytatásaként jött létre 2006 és 2014 között az *EU Kids Online*⁵ elnevezésű, több ország kutatóit egybefoglaló európai projekt. Ezen európai léptékű, csaknem 20 országra kiterjedő összehasonlító kutatások középpontjában a médiahasználat sokat emlegetett, de a vizsgálatok során általában mégis figyelmen kívül hagyott új közönségei – a gyermekek és a fiatalok – álltak. Az *EU-Kids* projekt ehhez kapcsolódóan az ezredforduló után felgyorsuló digitális átalakulás kapcsán fogalmazta meg alapvető kérdéseit: hogyan változnak meg ezekben a korosztályokban a médiahasználat mintázatai azáltal, hogy a televízió szerepe csökken, illetőleg az internet válik a mediális kommunikáció alapvető közegévé. A kutatásokban alapvető szerepet játszott a kritikai reflexió, amely kettős tevékenységet foglalt magába: legalább annyira fontos feladat volt a problématerületet övező mítoszok lebontása, az evidenciákon való túllépés, mint a kutatási agenda megváltoztatása, hogy látható váljon, valójában milyen szerepet játszik az internet a fiatalok életében. Livingstone az agenda átalakítását a következő tételmondatban foglalta össze: „ne azt nézzük, hogyan bánnak a fiatalok az internettel mint médiummal, hanem inkább azt, hogyan bánnak a világgal – az internet médiumán keresztül” (Livingstone, Mascheroni és Staksrud, 2018, 1104).

A fiatalok médiahasználatával kapcsolatos kutatásokra is a hagyományos kérdőíves módszer és a speciális kvalitatív interjútechnika összekapcsolása a jellemző: így például a *UK Children Go Online* kutatás kezdeti szakaszát fókuszcsoportos interjúk, rövid terepmunkák, helyszíni megfigyelések alapozták meg, miközben a következő szakaszban megvalósult a szülők és a gyereke nagy mintás, reprezentatív jellegű lekérdezése a médiahasználati szokásaikról, amelyeket végül egy fókuszcsoportos *follow-up* kutatás követett. A projekt keretében megjelent egy olyan módszertani segédkönyv is, amely összegyűjtötte a legjobb gyakorlatokat az ifjúsági médiakutatás területén, meglehetősen széles körben – a speciálisan ezen célcsoportra kifejlesztett társadalomtudományos kutatási módszerek éppúgy helyet kaptak itt, mint az online vizsgálatok, kutatásetikai problémák, a különböző országok közötti összehasonlítás kérdései (Lobe, Livingstone és Haddon, 2007).

A saját kutatás értelmezése

Jelen kutatásukban a *Global Kids Online* kutatás kérdőívét használtuk, amelyet némileg módosítottunk az időközben végbement mediális változások – új platformok megjelenése, a közösségi médiumok dominanciája – figyelembe vételével. (A módosítások főbb irányvonalaí a kérdőíves kutatást megelőző fókuszcsoportos lekérdezés [Németh és mtsai, 2020] kiértékelése után alakultak ki.) A tanulmányunk következő részében a kutatási tapasztalatok módszertani összegzése kapcsán egyrészt röviden reflektálni fogunk magára a kutatási szituációra, az adatfelvétel körülményeire, az ebből következő adatközlői helyzetdefinícióra, illetőleg az erre épülő stratégiákra. Emellett bemutatjuk, hogy milyen kérdésblokkokból épült fel a szülők és gyermekek számára fejlesztett mérőeszköz. Harmadrészt ismertetünk néhány olyan jellegzetességet, amelyeket a nevelőszülőkkel és gyermekeikkel történt 2021-es adatfelvétel mutatott meg.

Az elemzés során többfajta forrást is használunk: egyrészt azokat a kutatói beszámolókat, amelyeket egy-másfél oldal terjedelemben közvetlenül a lekérdezés után a kérdezőbiztosok egy előre megadott szempontrendszer alapján rögzítettek. Ezeket a kutatói beszámolókat a kutatócsoport tagjai több ízben is részletesen diszkutálták, értelmezték, s – ha szükséges volt – módosították. Másrészt figyelembe vesszük azokat a kutatói jelzéseket, amelyekkel a kérdezőbiztosok a kérdőív kitöltése során az egyes – problémákat okozó – kérdéseket ellátták. Harmadrészt támaszkodhatunk azokra a saját tapasztalatainkra, megfigyelésekre, amelyekre a kérdőív lekérdezőjeként magunk is szert tettünk.

Fontos leszögezni, hogy jelent tanulmány keretei között nem vállalkozunk a kérdőívekre adott válaszok teljes körű elemzésére. Ezt a minta mérete sem indokolja. Egy szélesebb körű adatgyűjtéssel nyilvánvalóan pontosabb és árnyaltat képet kapnánk a vizsgált célcsoport internethasználatával összefüggő kockázatokról és megküzdési stratégiákról. A pilot kutatás bemutatásával az alkalmazott módszertan előnyei mellett szeretnénk érvelni, illetve a kérdések és az azokra adott válaszok rövid ismertetésével a kérdőív révén feltárható problématerületekre szeretnénk rámutatni.

Az offline kvalitatív kutatás körülményei

Az offline kérdőívek 2020-as és 2021-es lekérdezése kapcsán az elsődleges, spontán visszajelzés egyaránt az érdeklődés volt: a szituáció szokatlansága (egymás mellett, de mégis egymástól elkülönítve történik az adatfelvétel, ráadásul a saját lakáson belül) már eleve egy olyan kiindulópontot jelentett, amely felülírta a megszokott mindennapi rendet, a családon belüli hierarchiákat (ahol eleve a szülő válaszol, ha valamiről „külvilágról” megkérdezik). Erre a szülők több módon is reagáltak: néhányan vizsgaszituációnak fogták fel, amelynek eredménye ráadásul szinte azonnal kiderül, mihelyt a másik interjú befejeződik. Más esetben kihasználták az interjúhelyzet teremtette lehetőséget arra, hogy kíváncsiskodjanak, ha az alkalom (pl. vékony falak) engedi, behallgassanak a gyerekeik véleményébe.

A kérdőív tematikája (mélysége, részletessége miatt) reflektorfénybe állított egy olyan területet, amely mind a gyerekek, mind a szülők mindennapi életében fontos szerepet játszik, sokszor beszédtéma, de ilyen módon talán korábban soha nem gondolkodtak el az online térben zajló tevékenységeken. Ezzel szorosan összefüggött, és a szituációdefiníciót meghatározta az érintettség, amely főleg a távoktatással kapcsolatos kérdések kapcsán került elő, mindenkinek volt ehhez kapcsolódó (nagyon közeli és erős) élménye, amely sok esetben nehezen volt becsatornázható a kérdőív által kínált keretek közé. Eppen ezért néhány esetben párhuzamos eseménysorok is lejátszódtak az interjúkészítés során, az adatközlő szülő szerette volna megosztani az online világgal

kapcsolatos, tapasztalatközelebi, sokrétű, emocionálisan is erőteljes beszámolóit, miközben a kérdezőbiztos kénytelen volt „visszaterelni” a kérdőív logikai rendjébe. Ennek a párhuzamosságnak jól látható nyoma volt, hogy a – terjedelmileg rövidebb – szülői kérdőívek kitöltése több esetben is időben tovább tartott, mint a gyermek-kérdőívek megválaszolása. A mutatókártyákat elvértve használták a szülők (akkor is főleg a lekérdezés első pár kérdéskörében), sok esetben együtt olvasták/értelmezték a kérdezőbiztossal a kérdést, a végére pedig már „rutinos” kitöltőkké váltak.

A gyerekek az interjúhelyzet szituációját általában az iskolai vizsgahelyzettel azonosították (ezt elősegítette, hogy a kérdések egy része az iskolai környezetben folytatott tevékenységekre vonatkozott), ennek megfelelően próbáltak különböző, már bevált stratégiákat megvalósítani: ha nem értették a kérdést, sokszor gyorsan továbbsiklottak, vagy éppen az első kínálkozó választ beírták – esetleg visszakérdeztek.

A szülői kérdőív bemutatása

A szülői kérdőív összesen 7 blokkot tartalmaz – *Alapadatok, Hozzáférés, Képességek, Szülői mediáció, Kockázatok, Informáltság, Háttérkérdések* –, amelyek kiterjedése, mélysége nem egyenletes. Összességében elmondható, hogy a kérdőív teljesítette alapvető célját, alkalmas volt arra, hogy az online térben felmerülő kockázatokról – szülői oldalról – megfelelő információkat kapjunk. Olyan témák kerültek elő a kérdőív blokkjaiban, amelyek többségéhez a szülői interjúalanyoknak volt hozzáfűznievalója, volt véleménye; azaz az érdeklődésük, családon belüli kommunikációjuk szempontjából is fontos területről nyilatkozhattak meg, amely magában foglal más (a szülői szereppel, gyerekneveléssel, a gyerekek személyiségével kapcsolatos) alkérdéseket, illetőleg a digitális oktatással kapcsolatos részt is.

Az alapadatok blokk adatai szerint a nevelőszülői kutatásban részt vevő négy családban összesen 12, 18 évnél fiatalabb gyermek élt a háztartásban, az 5 éves korútól egészen a 17 évesig. Két családban is 5-5 gyermek élt, a másik két családban 1-1 gyermeket gondoztak a nevelőszülők. A 7 adatközlő gyermek közülük került ki, a gyermekek 12, 15, 16 és 17 évesek voltak az adatfelvétel időpontjában. A kérdőívet kitöltő négy szülő közül egy volt férfi, hárman nagyvárosban éltek, egy család pedig egy baranyai nagyközségben. Egyetlen szülő rendelkezett főiskolai diplomával, a többieknek szakközépiskolai érettségijük van, illetve egy esetben a nyolc osztály elvégzése jelentette a legmagasabb iskolai végzettséget. A demográfiai és státuszadatokra adott válaszok alapján úgy tűnik, hogy a lakhely, társadalmi státusz nem befolyásolja a szülők internettel, gyermekük online aktivitásával kapcsolatos tevékenységét.

A hozzáférés blokk arra adott választ, hogy a szülő használja-e és hozzáfér-e az internethez, amikor akar vagy szüksége van rá, illetőleg hogyan ítéli meg, inkább jó vagy rossz az internet. A válaszok alapján a válaszadó nevelőszülők mindegyike pozitívan ítélte meg az internetet, és nem csak az otthoni, hanem a munkahelyi internet-hozzáférésük is jónak mondható. A vizsgált háztartásokban a különféle infokommunikációs eszközök (telefon, tablet, számítógép) beszerzése nem okozott problémát, ugyanakkor a számítógép-használat gyakorisága volt a legkisebb.

A képességekre rákérdező blokk arra adott választ, hogy a szülők mit tudnak csinálni és hogyan élnek az internet lehetőségeivel. Egy kivételével úgy ítélték meg, hogy kevesebbet tudnak az internetről vagy az okostelefonokról, mint a gyermekeik. A négyből ugyancsak egy nevelőszülő volt, aki nem tudta megítélni, hogy mennyit tud az internetről vagy az okostelefonokról.

Míndezek a kérdések előkészítették a szülői mediációra vonatkozó blokkot, melyben arra voltunk kíváncsiak, hogy a szülő miként kíséri figyelemmel a gyermekük

internethasználatát. Egy szülő kivételével mindenki biztatja a gyermekét, hogy fedezzen fel és tanuljon meg dolgokat az interneten, és tanácsot adnak az internet biztonságos használatáról. A további válaszadásokról kiderült, hogy gyakran beszélgetnek a családban arról, hogy mit csinál a gyermek az interneten, és a szülők segítenek, ha nehézségük támad. Néha együtt használják az internetet a gyermekekkel a szülők, és beszélgetnek a manipulatív reklámokról is. Beszélgetnek általánosságban arról, hogy mit kell tenniük, ha valami nyugtalanító tartalommal találkoznak. Azonban a szülők soha nem követik pontosan nyomon, hogy mit csinál a gyermek az interneten, és nem ülnek melléjük internetezés közben. Ezek az eredmények egybevágóak a kérdőíves adatfelvételt megalapozó 2020-as fókuszcsoporthoz tartozó interjúk tapasztalataival (Németh és mtsai, 2021; Rajnai és Németh, 2021).

Nagyobb szórást mutattak az internethasználat szabályozására vonatkozó kérdések. Két szülő szinte mindig, míg másik kettő inkább csak néha szabályozza az általa nevelt gyermekek internethasználatát.

Érdekes látni, hogy a szabályozás hatására az egyik szülő esetében a gyermek soha nem mondja el, hogy mit csinált az interneten. A válaszadók közül volt olyan szülő, akinek gyermeke mondott már el olyan dolgot, ami idegesítette az interneten. A válaszból kiderül, hogy a gyermekek inkább soha, vagy csak néha fordultak a szülőkhöz a kérdésben felsoroltak miatt.

A válaszadó nevelőszülők éppúgy megengedők, ha az internet iskolai munkára való használatáról, videoklipek nézéséről (például a YouTube-on) vagy hírfogyasztásról van szó. Ugyanakkor engedélyhez kötik a fényképek, videók vagy zenék másokkal történő megosztását. Az online társasjátékok, a csevegőplatformok használata azonban inkább tiltott tevékenységnek számít a vizsgált családokban. Volt olyan szülő is, aki a webkamera vagy a mobiltelefon kamerájának használatát is tiltotta. Nem általánosan elterjedt a különféle szűrőprogramok használata, de a válaszadók ezekre is említettek példákat (pl. hirdetésblokkoló alkalmazás). Emellett inkább jellemzőnek tekinthető a nevelt gyermek közösségi médiás profiljának időről időre történő áttekintése. A válaszadóink úgy látták, hogy nagyjából tisztában vannak gyermekük internetes tevékenységével.

A következő kérdésblokk a kockázatok megítélésére kérdezett rá. A négy nyilatkozó szülő közül kettő azt válaszolta, hogy gyermekével soha nem történt olyan eset, amely bántotta vagy felkavarta volna, egy szülő gondolta, hogy néha előfordult ilyesmi, de az ő megítélése szerint ez a gyermekét egyáltalán nem zaklatta fel, míg egy szülő nem tudott válaszolni erre a kérdésre. A múltbéli kérdésre adott, optimistának tűnő válaszokkal éles ellentétben állt a jövő ennél jóval borúsabb megítélése. Arra a kérdésre, hogy mennyire tartják valószínűnek, hogy a következő hónapokban találkozók az interneten öt felzaklató eseményekkel, már ketten úgy válaszoltak, hogy valószínűnek tartják, és csak egy szülő válaszolta a „nem túl valószínű” lehetőséget. Egy szülő nem tudott válaszolni a kérdésre. Abban azonban mind a négy szülő elég határozott volt, hogy ők maguk is segítséget tudnak nyújtani ilyen esetekben, illetve a gyerekek saját maguk is meg tudnak birkózni az őket érő atrocitásokkal. A „nem tudom” válaszok aránya a kockázatok blokknál egy bizalomhiányos viszonyt is feltételez a szülő-gyerek kapcsolatban. Az feltételezhető, hogy a szülőknek tulajdonképpen nem nagyon van fogalmuk arról, hogy a gyerek mit is művel az interneten. A veszélyes tartalmakkal kapcsolatban a szülők egyöntetűen úgy vélik, hogy a gyerekek nem találkozik veszéllyel az interneten. Ennél a kérdésnél kizárólag egy család (6 gyermeket nevelő, 17 éves lányáról nyilatkozó szülő) adott „igen” választ, ráadásul két, a gyermek testi épségét veszélyeztető kérdésre. Bár a szülők nemleges válaszai az online pénzköltés, adattal történő visszaélések, eszközhiba blokk kapcsán is felülreprezentálnak, érdekes, hogy a vírustámadás a négy válaszadóból három gyermekének eszközénél jelentkezik. Ez egyrészt arra utal, hogy sem a szülők, sem a gyerekek nem tudatos eszközfelhasználók, másrészt arra, hogy a szülők leginkább

a használatból eredő hibákról szereznek tudomást. Megjelent továbbá a kéréstlen pénz-költésre felszólítás is három családnál, amiből egyöntetűen levonható, hogy a gyerekek a szülők szerint leginkább finánciális veszélyeknek vannak kitéve a neten. A gyermek eszközeinek helyzetmeghatározása egy helyen fordul elő, s mivel ez utóbbi az egyik legveszélyesebb szituáció, érdekes lenne tudni, vajon az adott család ezt hogyan vette észre, és mire vonatkoztatta a kérdést.

A szexuális tartalmak, üzenetek, honlapok fogyasztásával kapcsolatban egybehangozón azt állították, hogy nem látogatnak ilyen honlapokat, ám itt érdekes módon három család is igennel felelt a „Látott-e egyértelműen szexuális tartalmú képeket...” kérdésre, és a negyedik család is „nem tudom” választ adott erre. Tekintettel arra, hogy kamasz gyerekekről van szó, ez nem csodálható. A többi „igen” válasz inkább pornóoldalak „hirdetéseivel” való véletlen találkozásról szól.

Az informáltság blokkban a szülők online jártasságát, tájékozottságát, illetve a tájékozódás forrásait mérte fel a kutatás. A szülők két forrást neveztek meg egyöntetűen a tájékozódásuk forrásául: a családi és baráti kört, illetve a biztonsági információkat tartalmazó honlapokat. Fontos forrás még a gyermekek iskolája és a gyermekjóléti szervezetek is. Ennél a kérdésnél a jövőben tisztázni kell, hogy a biztonság az eszközbiztonságra (vírusok, etc.) vagy a kiberbiztonságra (adatok) vonatkozik-e. A szülők közül ketten is megnevezték a gyereket tudásforrásként, ami egyértelműen adódik a digitális generációs szakadék elismeréséből ezeknél a szülőknél.

Érdekesebb volna látni, hogy vajon a szülők szeretnék-e más forrásból tájékozódni a jelenlegiekén kívül, de a vágyott forrásokra adott válaszok gyakorlatilag egyöntetűen megegyeznek a jelenlegi tájékozódási forrásokkal, kivéve azt a családot, ahol egyöntetűen igen a válaszok száma, vagyis vélhetően nagy szükségét érzi ez a szülő a további források igénybevételének.

A 2020-as adatfelvételhez hasonlóan (Németh és mtsai, 2021; Rajnai és Németh, 2021) a 2021. őszi kérdőív is tartalmazott egy olyan blokkot, mely a koronavírus-járvány miatti online oktatással kapcsolatos kérdéseket tartalmazott.

A gyermek-kérdőív elemzése

Az internet-használati kockázatokat felmérő kérdőív gyermekeknek készült változata a szülői kérdőívénél több, összesen 14 blokkot tartalmaz – *A gyerek identitása, Hozzáférés, Tevékenységek (Lehetőségek), Kommunikáció, Képességek, Szituációk, Tevékenységek (Kockázatok), Jól-lét (károk), Kommunikáció (Szexuális), Bántó és zaklató viselkedés, Internet mediáció, Közösségi támogatás, Záró alapadatok*, illetve *Szexuális visszaélések és kihasználás* önkitaltós blokk –, melyek a szülői változathoz hasonlóan különböző mélységűek.

A kérdezők írásban elkészített összefoglalói és a szóban többször elmondottak alapján mindenekelőtt elmondható, hogy a kitöltés minden esetben gördülékeny volt. A gyerekek értették a kérdéseket, ha valami mégsem volt első olvasatra világos a számukra, akkor bátran visszakérdeztek, és az értelmezést követően válaszoltak. Magatartásukra alapvetően az együttműködés és az érdeklődés volt jellemző. Komolyan vették és egyfajta feladatként tekintettek a válaszadásra. Természetesen voltak különbözőségek, melyek részben az eltérő szociokulturális háttérből fakadtak. A kutatói reflexiók alapján úgy tűnik, hogy a szexualitással kapcsolatos kérdések kevés esetben hozták zavarba a válaszadókat. Az általános iskolás lányok hasonló természetességgel válaszoltak ezekre a kérdésekre, mint a középiskolás fiúk. Ugyanakkor több kutató is megjegyezte, hogy a válaszok őszinteségében – a metakommunikációs jelzések alapján – nem teljesen biztosak. Ezeket a benyomásait igyekeztek a megadott útmutató alapján rögzíteni a kérdőíven.

A 2021-es adatfelvétel során hét, 11–17 év közötti, nevelőszülők által gondozott gyermek töltötte ki a kérdőívet. A négy lány és a három fiú válaszai alapján a gyermekek viszonylag fiatalon, legkésőbb a pubertáskor kezdetére megismerkedtek az internethasználattal. A legtöbben az internetet inkább jó dolognak ítélték meg, mint rossznak, ugyanakkor a szöveges értékeléseik egyszerre tartalmaztak negatív és pozitív attribútumokat.

A szülői válaszokkal összhangban az eszközellátottság tekintetében jól felszerelt adatközlőkkel találkozhatunk: mindenki rendelkezett lappal és/vagy okostelefonnal, az internetet pedig mindennap használták. A világhálón töltött időt hétköznapokon fél és hat óra közötti volumenben jelölték meg. A hétvégi internethasználat esetében a különbség már jelentősen kisebb volt (3 és 6 óra). Úgy tűnik tehát, hogy a jó hozzáféréssel rendelkező nevelőszülő családokban leginkább hétvégén van lehetőség az internetezésre.

Az internetezés gyakorlatát feltérképező *Tevékenységek (lehetőségek)* blokk válaszai alapján – hasonlóan a 2020-as adatfelvétel eredményeihez – a közösségi oldalak napi rendszerességű felkeresése számít a leggyakoribb internetes tevékenységnek. Emellett meghatározónak tűnik a film/sorozatmegosztó platformok, illetve az internetes játékok használata – utóbbi említése a fiúk esetében volt gyakoribb. Ugyanakkor szinte egyáltalán nem mutattak érdeklődést a megkérdezett gyerekek a hírek és közéleti témák iránt, de nem jellemző a saját tartalmak megosztása sem. A vizsgált csoport kellően óvakodik az ismeretlenektől és az adatok meggondolatlan kiadásától ismeretlen személyeknek. Ennek az ideális képnek ellentmondani látszanak a kommunikációs blokkra adott válaszok, melyekből egyfelől az derül ki, hogy leggyakrabban a kitöltők a barátaikkal kommunikálnak. Másfelől több esetben előfordult, hogy a kitöltők alkalmadtán olyanokkal is beszéltek, akiket személyesen nem ismernek. Úgy látjuk, hogy a kérdőív egymáshoz kapcsolódó blokkjai lehetővé teszik a válaszokban lévő ellentmondások feltárását is, azaz láthatóvá válik, miként szeretnék a kutatási szituációban a válaszadók idealizálni a médiahasználatukról alkotott képet.

A kérdőív *Képességek* kérdéscsoportja például arra kérdez rá, hogy a gyerekek képesek-e a közösségi oldalakon blokkolni vagy eltávolítani az üzeneteket, vagy meg tudják-e

Az internetezés gyakorlatát feltérképező Tevékenységek (lehetőségek) blokk válaszai alapján – hasonlóan a 2020-as adatfelvétel eredményeihez – a közösségi oldalak napi rendszerességű felkeresése számít a leggyakoribb internetes tevékenységnek. Emellett meghatározónak tűnik a film/sorozatmegosztó platformok, illetve az internetes játékok használata – utóbbi említése a fiúk esetében volt gyakoribb. Ugyanakkor szinte egyáltalán nem mutattak érdeklődést a megkérdezett gyerekek a hírek és közéleti témák iránt, de nem jellemző a saját tartalmak megosztása sem. A vizsgált csoport kellően óvakodik az ismeretlenektől és az adatok meggondolatlan kiadásától ismeretlen személyeknek. Ennek az ideális képnek ellentmondani látszanak a kommunikációs blokkra adott válaszok, melyekből egyfelől az derül ki, hogy leggyakrabban a kitöltők a barátaikkal kommunikálnak. Másfelől több esetben előfordult, hogy a kitöltők alkalmadtán olyanokkal is beszéltek, akiket személyesen nem ismernek.

állapítani egy honlapról, hogy megbízható-e a tartalma. A válaszok azt mutatták, hogy az adatközlők alapvetően jól ismerik a személyes adataik kiadásának kockázatait, az adatvédelmi beállítási lehetőségekkel és a kockázatokkal is tisztában vannak, és alapvetően magabiztosnak érzik tudásukat a szüleikkel és tanáraikkal összehasonlítva. Első olvasatban tehát a 2021-es kutatás során válaszoló 7 gyerek médiahasználatát hasonlóan problémamentesnek tűnik, mint a 2020-as adatgyűjtés során válaszoló 11 gyereké, de a kérdőív további blokkjaira adott válaszok számtalan ponton árnyalták ezt a képet, megmutatva a leginkább kockázatos vagy problémás online tevékenységeket.

Ebből a szempontból fontos, hogy a kérdőív tartalmaz egy olyan blokkot is, melyben két külön korcsoport számára (általános iskolások / középiskolások) 3-3 szituáció szerepel. Az ezekben vázolt helyzetek a mérőeszköz kialakítását megelőző, 2020-as fókuszcsoporthoz beszélgetések tapasztalatai alapján lettek kialakítva,⁶ így a korosztály számára ismerős médiahasználati problémákkal (lánclevél, egymásnak küldött szexképek, játékfüggőség, online térbeli ismerős által javasolt személyes találkozás, zaklatás, videójátékhoz kapcsolódó erőszakos kommunikáció) kapcsolatban előálló dilemmákról szolgáltatott információkat.

Az online kockázatokra és a kommunikációra rákérdező kérdéscsoportok alapján a nevelőszülők által gondozott gyerekek esetében a fiatalabbak kevesebb szexuális, illetve zaklató jellegű tartalommal találkoznak vagy osztják meg azokat, mint az idősebbek. Volt olyan tinédzserkorú lány válaszadó, aki – akár korából következően is – nagyon sok szexuális tartalommal találkozott már, közöttük olyanokkal is, amelyek az önkínzás, öngyilkosság, fogyás és kábítószeres témáival is foglalkoztak.

A *Jól-lét* kérdésblokk az online tér kellemetlen tartalmaira koncentrált, azaz olyan témákra, melyek zavarhatják a gyermekeket. Itt is általánosságban elmondható, hogy a korkülönbség határozta meg a válaszok jellegét. Tehát a fiatalabbak kevésbé, az idősebbek gyakrabban találtak olyan tartalmakkal, melyek kellemetlenek voltak számukra. A bántó és zaklató viselkedés kérdésblokk válaszai ugyanakkor arra hívták fel a figyelmünket, hogy a fiatalabb gyerekeket többször éri bántalmazás, piszkálódás az offline térben, az idősebbek pedig gyakrabban találkoznak olyan esetekkel, amikor másokat bántanak az online térben.

A zaklatások, konfliktusos helyzetek feldolgozása szempontjából különös jelentőséggel bír a családi és/vagy közösségi támogatás és mediáció kérdése. A kérdőív következő két blokkja erre a területre kérdezett rá. Az adatok azt mutatják, hogy a nevelőszülők inkább kivonják magukat a gyermekek internethasználatából, noha vannak olyan példák, melyekben igyekeznek odafigyelni és tájékoztatni a gyerekeket. Majdnem minden nevelőszülő korlátozza, hogy mennyi időt tölthetnek el a gyerekek az interneten. Érdekes, hogy annak a fiatalnak, aki azt jelölte meg, hogy soha semmiben nem kapott segítséget, nem beszéltek vele az internetezéséről, sosem mondják meg a nevelőszülei, hogy mennyi időt tölthet az interneten.

A nevelőszülők által kialakított szabályozással – egy kivétel mellett (aki azt szeretné, hogy kicsit kevésbé érdekelje őket, mit csinál az interneten) – mindegyikük meg volt elégedve. Azok a fiatalok, akik kevésbé érezték magukat felkészítve az internetes veszélyekre, sem szerették volna azt, hogy a szülők jobban belefolyjanak az internethasználatukba. A tanári attitűd a gyerekek szemszögéből heterogén képet mutatott. Az egyik család mindkét gyermeke viszonylag pozitívan értékelte (a többi kitöltőhöz képest) a tanárok viszonyulását az internethasználatukhoz (segítségnyújtás, tájékoztatás stb.), de voltak olyan eredmények, miszerint a tanár nem beszél az online térről, nem tájékoztatja őket – a többi adatközlőre is inkább ez vonatkozik.

A 2021-es kutatásban válaszoló 7, nevelőszülős családban élő gyermek jól érezte magát az iskolában még akkor is, ha volt köztük olyan, aki nem szeretett tanulni. A gyerekek biztonságban érezték magukat az otthonukban, és nagyrészt úgy gondolták, hogy

odafigyelnek rájuk a nevelőszülőik. Egy testvérpár azonban azt jelölte meg, hogy nehéz a nevelőszülőikkel megosztani azt, ami bántja őket.

Az adatközlők összességében pozitívan értékelték jelenlegi életüket, de a szöveges indoklásokban már árnyalták ezt a képet, és főként otthoni, családi problémákról számoltak be (alkoholista nevelőszülő, s emiatti szorongás; szülők hiánya, haláleset), egyikük megjelölte az iskolai stresszt, de hivatkoztak a testvérük megbízhatatlanságára, saját betegségeikre és a kivülállóság érzetére is.

A fentiekben tárgyalt kérdésblokkok esetében a kérdéseket a kutatók tették fel és ők rögzítették a válaszokat. A mérőeszköz emellett tartalmazott egy önkitöltős kérdőívet is, mely a médiahasználat szexualitással kapcsolatos dimenzióira kérdezett rá. Például arra, hogy kértek-e már intim teszt részét ábrázoló képet a gyerektől, vagy próbálták-e már rávenni arra, hogy szexről beszélgesse az online térben. A válaszok ebben az esetben is az életkor mentén oszlottak meg, azaz a 15–18 évesek találkoztak többet ilyen helyzettel, vagy éltek meg maguk is. A 7 fős mintában több olyan gyermek is volt, aki kapott már üzenetben pornográf tartalmú oldalhoz linket, vagy látott ilyen tartalmú hirdetést. Ugyanakkor egyetlen válaszadó sem adott ki magáról szexuális természetű információt, nem beszélgetett szexuális aktusokról és nem küldött senkinek sem meztelen fotót. Mindez nem jelenti azt, hogy ilyen kérés nem érkezett még feléjük. Az egyik válaszadó például megaláztatást, szégyent, félelmet, szomorúságot, tehetetlenséget érzett, és senkinek sem beszélt a történetekről. Egy másik adatközlő szerint az ilyen jellegű kérések főként a korosztályából, barátaitól, ismerőseitől érkeztek. De említettek példát arra is, hogy a szexuális információt az interneten 18 év alatti és feletti emberek is kértek, akiket a válaszadó személyesen nem ismert.

A megküzdésre vonatkozó kérdésblokkban ugyanez a gyermek azt írta, hogy egyből túltette magát rajta, amikor legutóbb felzaklatta valamelyik fentebb leírt eset. Minden üzenetet kitörölt, a megkeresőt letiltotta, nem foglalkozott vele. Remélte, hogy magától megoldódik, és végül teljesen meg is oldódott. Azonban olyan válaszadó is volt, akit a kéretlen szexuális megkeresés annyira felzaklatott, hogy napokig nyomasztotta. Ő is a teljes törést választotta megoldásként.

A mérőeszköz emellett tartalmazott egy önkitöltős kérdőívet is, mely a médiahasználat szexualitással kapcsolatos dimenzióira kérdezett rá. Például arra, hogy kértek-e már intim teszt részét ábrázoló képet a gyerektől, vagy próbálták-e már rávenni arra, hogy szexről beszélgesse az online térben. A válaszok ebben az esetben is az életkor mentén oszlottak meg, azaz a 15–18 évesek találkoztak többet ilyen helyzettel, vagy éltek meg maguk is. A 7 fős mintában több olyan gyermek is volt, aki kapott már üzenetben pornográf tartalmú oldalhoz linket, vagy látott ilyen tartalmú hirdetést. Ugyanakkor egyetlen válaszadó sem adott ki magáról szexuális természetű információt, nem beszélgetett szexuális aktusokról és nem küldött senkinek sem meztelen fotót. Mindez nem jelenti azt, hogy ilyen kérés nem érkezett még feléjük. Az egyik válaszadó például megaláztatást, szégyent, félelmet, szomorúságot, tehetetlenséget érzett, és senkinek sem beszélt a történetekről.

Összegzés

Az offline kutatás tapasztalatainak összefoglalásaként talán meg lehetne fogalmazni egy olyan feltevést, hogy míg a *Global Kids*-kutatások kezdetén az internet a mindennapi élet valóságába beékelte online világként működött, ahova időnként „ellátogattak” a felhasználók, később ez az online világ szervesen belesimult a hétköznapi élet horizontjába, az ott zajló cselekvések sorába. Most mintha egy olyan tendencia volna érezhető, mintha az online/digitális világ átvinné a mindennapi élet egyre több funkcióját, egyre nagyobb hányadban ez jelentené a mindennapi életbeli cselekvések fő terepét. Ez a változás az utóbbi időszakban a koronavírus-járvány hatására bevezetett digitális munkarend, a *home office* típusú munkavégzés általánossá válásával jelentősen felgyorsult, ugyanakkor e rendkívüli állapot nélkül is érezhető hatása. Mindez némileg átalakítja az online világ kockázatairól, a tipikus veszélyhelyzetekről korábban kialakult képet: újfajta kockázatok jelennek meg, mások súlya, jelentősége háttérbe szorult. Ez mindenképpen egy olyan körülményt jelent, amelyre a kutatási eredmények értelmezése során érdemes figyelemmel lenni.

A 2021-es nevelőszülős családokban végzett adatfelvétel az alacsony elemszám ellenére is szolgál fontos információkkal, melyek továbbgondolást, a kutatás kiterjesztését teszik indokolttá. A kutatásra vállalkozó háztartásokat egyértelműen a média-bőség jellemzi, amelyre a digitális oktatás miatt szükségük is volt a gyerekeknek. Ezek a háztartások, kizárólag a médiafelszereltségüket tekintve, leginkább a korábbi, egy évvel ezelőtti kutatásban vizsgált középosztálybeli családoknál tapasztalt állapotokra hasonlítanak (Németh, 2020): okostelefon, laptop, tablet, számítógép, televízió mindegyik helyszínen található, és a gyerek rendelkezésére is állnak ezek a médiaeszközök. Hasonlóság figyelhető meg – az eltérő iskolai végzettség, szociális helyzet ellenére – a szülői attitűd tekintetében is: a nevelőszülők alapján véve pozitív képpel rendelkeznek az internethasználattal összefüggő felkészültségükről, hangsúlyozzák, hogy tisztában vannak azzal, hogyan működik az internet, milyen veszélyei vannak, és ezek ellen miként lehet fellépni.

Az eltérések ettől a középosztálybeli modelltől leginkább a gyerekek internethasználati szokásaiban figyelhetők meg: egy meglehetősen konzervatív, „biztonsági” internethasználat jellemzi őket, kevésbé kísérletezők, s a mindennapi életükben sem foglal el a digitális világ kitüntetett szerepet. Általában a jól bevált, népszerű platformokat használják, nem hoznak létre saját tartalmakat, az internetre leginkább a kapcsolattartás eszközeként tekintenek. Ezt a „kényelmes” internethasználati lehetőséget a nevelőszülők hozzáállása is biztosítja: nem igazán szólnak bele a fiatalok digitális életébe, ehhez – a gyermekek válaszaik szerint – a felkészültségük is hiányzik. Mindehhez hozzátartozik, hogy ezen családok egy része több gyermeket is nevel, s emiatt meglehetősen sűrű a háztartásokban az offline interakciós tér, s a nagyobb gyermekekre sokszor hárulnak az otthoni munkával, a kisebb testvérek nevelésével összefüggő feladatok, amelyek korlátozzák az internethasználatra fordítható időt és energiát.

Hasonlítanak abban is, hogy a gyermekek tevékenységeit csak kevés esetben korlátozzák, és valamennyi szülő úgy nyilatkozott, hogy tudja, mit csinálnak a gyermekek az interneten (Németh, 2020). Az eltérések ettől a középosztálybeli modelltől leginkább a gyerekek internethasználati szokásaiban figyelhetők meg: egy meglehetősen konzervatív, „biztonsági” internethasználat jellemzi őket, kevésbé kísérletezők, s a mindennapi életükben sem foglal el a digitális világ kitüntetett szerepet. Általában a jól bevált, népszerű platformokat használják, nem hoznak létre saját tartalmakat, az internetre leginkább a kapcsolattartás eszközeként tekintenek. Ezt a „kényelmes” internethasználati lehetőséget a nevelőszülők hozzáállása is biztosítja: nem igazán szólnak bele a fiatalok digitális életébe, ehhez – a gyermekek válaszaik szerint – a felkészültségük is hiányzik. Mindehhez hozzátartozik, hogy ezen családok egy része több gyermeket is nevel, s emiatt meglehetősen sűrű a háztartásokban az offline interakciós tér, s a nagyobb gyermekekre sokszor hárulnak az otthoni munkával, a kisebb testvérek nevelésével összefüggő feladatok, amelyek korlátozzák az internethasználatra fordítható időt és energiát. Ez a fajta internethasználat magával hozza a kockázatokkal, veszélyekkel való bánásmódnak egy sajátos formáját is: noha – főleg a nagyobb gyermekeket – megtalálják a tipikusnak tekinthető internetes veszélyek, a testképpel, a szexualitással összefüggő kéretlen tartalmak megjelenése, előfordulnak az online térben zaklatások is, azonban korántsem drámai mértékben és formában. A gyerekek elég jól megbirkóznak ezekkel a veszélyekkel, jellemző módon nem annyira a nevelőszülők segítségével, mint inkább a nagyobb testvér, barát bevonásával, vagy akár egyedül.

A 2020 őszi és az egy évvel későbbi adatfelvétel tapasztalatai alapján úgy látjuk, hogy a mérőeszköz alapvetően alkalmas a problématerület feltérképezésére. Az árnyaltabb kép megalkotása ugyanakkor csak szélesebb körű adatgyűjtéssel alkotható meg. Ez így van a nevelőszülő családok esetében is, ahol jó lenne látni, hogy a jelen tanulmányban bemutatott körülmények, a szülői viselkedések, illetve a gyerekek médiahasználati praxisa mennyire tekinthető általánosnak, vagy a különféle élethelyzetben élő családok esetében milyen különbségek figyelhetők meg. Mindezen információk nagyban hozzájárulhatnak egy hatékony digitális gyermekvédelmi stratégia kialakításához.

Irodalom

- Livingstone, S. (2002). *Young people and new media. Childhood and the changing media environment*. Sage. DOI: [10.4135/9781446219522](https://doi.org/10.4135/9781446219522)
- Livingstone, S. & Bovill, M. (2001, szerk.). *Children and their changing media environment. A European comparative study*. Erlbaum Publishers. DOI: [10.4324/9781410605184](https://doi.org/10.4324/9781410605184)
- Livingstone, S. & Bober, M. (2005). *UK Children go Online. Final report of key project findings. A research report from the UK Children Go Online project*. www.children-go-online.net
- Livingstone, S., Mascheroni, G. & Staksrud, E. (2018). European research on children's internet use: assessing the past and anticipating the future. *New Media and Society*, 20(3), 1103–1122. DOI: [10.1177/1461444816685930](https://doi.org/10.1177/1461444816685930)
- Lobe, B., Livingstone, S. & Haddon, L. (2007). *Researching children's experiences online across countries: Issues and problems in methodology*. EU Kids Online Deliverable D4.1. www.eukidsonline.net
- Németh Szilvia (2020, szerk.). *A magas látencia-szintű online kockázati kitettség a fiatalok körében Magyarországon. A 13-17 éves fiatalok és szülei körében végzett online felmérés, fókuszcsoportos beszélgetések és családi interjúk tapasztalatai*. Kézirat. T-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt.
- Németh Szilvia, Rajnai Richárd, Cziboly Ádám & Bethlenfalvy Ádám (2021). A karanténoktatás tapasztalatai szegregátumban és azon kívül. *Iskolakultúra*, 31(6), 17–34. DOI: [10.14232/iskult.2021.06.17](https://doi.org/10.14232/iskult.2021.06.17)
- Rajnai Richárd & Németh Szilvia (2021). Digitális médiahasználat az iskolákban – pandémia idején. Egy fókuszcsoportos kutatás eredményei. *Médiakutató*, ősz, 25–33.
- Silverstone, R. és mtsai (2006). Domesticating domestication: reflections on the life of a concept. In Berker, T., Hartmann, M., Punie, Y. & Ward, K. J. (szerk.), *Domestication of media and technology*. Open University Press. 229–248.

Jegyzetek

- ¹ Mindkét kutatás a Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája megbízásából készült. Az első kutatás: Németh Szilvia (2020, szerk.). *A magas látenciaszintű online kockázati kitettség a fiatalok körében Magyarországon. A 13-17 éves fiatalok és szülei körében végzett online felmérés, fókuszcsoporthozos beszélgetések és családi interjúk tapasztalatai*. Kézirat. AGAPE Készségfejlesztő Alapítvány – T-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt. A második kutatás: Jakab György (2021, szerk.). *A gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok digitális gyermekvédelmi személyiségprofilozását célzó akciókutatás*. Kézirat. Edunet Alapítvány.
- ² A kérdőív összeállítását segítette a 2020 tavaszán három megyében lebonyolított fókuszcsoporthozos lekérdezés. Erről ld. a kutatási beszámoló *A kutatás célja és módszertana* című fejezetét.
- ³ A kutatásban részt vevő hallgatók: Balázs Andrea, Cseh Patrícia, Helstáb Martin, Kardos Anna, Kovács-Csinicsák Mercédesz, Móritz Máté, Werner Luca.
- ⁴ A kutatásban részt vevő hallgatók: Berta Boglárka Ilona, Boruzs Boglárka, Boznánszky Anna, Fábián Bernadett, Galgóczy Péter, Hajós Zsuzsa, Hir Bálint, Kákonyi Flóra, Kardos Anna, Kontrohr Andrea, Móritz Máté, Németh Anna, Rónoki Bertalan, Szedlár Vanessza, Szilárd Aliz.
- ⁵ www.eukidsonline.net
- ⁶ 2020 májusa és júliusa között 18 fókuszcsoporthozos beszélgetésre került sor 49 tanuló és 50 szülő részvételével. A 9 szülői és a 9 tanuló fókuszcsoporthozos külön szerveződött, viszont kiegészítették egymást, oly módon is, hogy a legtöbb esetben a beszélgetésen részt vevő szülők gyermekeivel beszélgettünk. Kutatási asszisztenseink szülő-gyerekek párokat kerestek meg, így a szülő volt az, aki egyben engedélyezte gyermeke beszélgetésen való részvételét. A beszélgetések tervezésekor a kutatás fő témája a különféle társadalmi csoportokba tartozó fiatalok médiahasználati gyakorlata lett volna, viszont mire elkezdődött az adatfelvétel, az online tanulás időszakának, tapasztalatainak feltérképezésével is kiegészült ez a fókusz (Németh és mtsai, 2021).

Absztrakt

A tanulmány két kutatás eredményeit hasonlítja össze, amelyek a fiatalok online kockázati kitettségével foglalkoznak. A kutatások a Digitális Jólét Nonprofit Kft. megbízásából készültek azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájának (DGYS) továbbfejlesztéséhez. A két kutatás módszertana azonos volt, s mindkét esetben Baranya megyében történt az adatfelvétel. Ugyanakkor a megkérdezettek köre jelentősen különbözött. Az első esetben az volt a cél, hogy egy széleskörű áttekintést kapjunk arról, hogy a különböző társadalmi helyzetű csoportoknál milyen eltérések figyelhetők meg a médiahasználati szokások tekintetében. A másik esetben egyetlen célcsoport állt a kutatás középpontjában, a nevelőszülők és a velük élő fiatalok online médiahasználati gyakorlatai. Jelen tanulmány ez utóbbi kutatás eredményeit mutatja be részletesen.